

Utworzenie kategorii godności człowieka (*dignitas hominis*) przez Hieronima ze Strydonu¹

Coining of the Category of Human Dignity (*dignitas hominis*)
by Jerome of Stridon

Jadwiga Guerrero van der Meijden²

Abstract: This article discusses the emergence of the anthropological-axiological category of human dignity in the writings of Jerome of Stridon. In order to estimate's Jerome's originality, the article analyses his sources: writings of Origen of Alexandria and Cicero's *De officiis*. Pointing out the watershed moment in the history of European thinking on human dignity, when Jerome created a later systematically applied name for the axiological status of human beings, *dignitas hominis*, allows us to undermine the findings so far operating in the scientific debate, which point to authors such as Augustine of Hippo or Leo the Great as pioneers in the application of the category of "human dignity". Showing that the category of *dignitas hominis* was used for the first time around the year 397 by a Bethlehem's hermit thus prepones by several years the first occurrence of the concept of human dignity in European culture.

Keywords: human dignity; patristic anthropology; patristic philosophy; Jerome of Stridon; Origen of Alexandria; Cicero

---

---

¹ Badanie jest efektem grantu Sonatina 3 pt. *Godność człowieka w pismach ojców i doktorów Kościoła* (nr 2019/32/C/HS1/00290) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

² Dr Jadwiga Guerrero van der Meijden, adiunkt, Instytut Filozofii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków; e-mail: jadwiga.zechenter@uj.edu.pl; ORCID: 0000-0002-7421-1455.

1. Kontekst badań i pytanie o powstanie kategorii „godności człowieka”

Współczesna kultura europejska posługuje się kategorią ludzkiej godności nazywającą wyróżniony status aksjologiczny człowieka. Pojęcie „godności człowieka” upowszechniło się po II wojnie światowej wraz z jego przeniknięciem do prawa międzynarodowego, konstytucji wielu państw oraz pism doktrynalnych Kościołów³. Współcześnie rozumie się godność człowieka jako własność powszechną pośród ludzi i wiąże się ją z zasadą szacunku należnego każdemu człowiekowi⁴. Kategoria godności ludzkiej uchodzi za kluczowy element tożsamości europejskiej, a także źródło praw człowieka. Stąd też historia i pochodzenie owego pojęcia stanowią przedmiot badań, zwłaszcza prowadzonych w ostatniej dekadzie⁵.

³ Międzynarodowe dokumenty prawne: *Deklaracja Narodów Zjednoczonych*, 1945; *Uniwersalna Deklaracja Praw Człowieka*, 1948; *Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec*, 1949; *Konwencje Genewskie*, 1949; *Europejska Konwencja Praw Człowieka*, 1950; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, 1997; *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, 2000. Teksty filozoficzne np. Giovanni Pico della Mirandola, *Oratio de hominis dignitate*, 1486; Jan z Trzciany, *Oratio de natura ac dignitate hominis*, 1554; Mikołaj Dłuski, *De praestantia et excellentia hominis*, 1564; B. Pascal; *Pensées*, 1670; D. Hume, *Of the Dignity or Meanness of Human Nature*, 1741, *A Treatise of Human Nature*, 1738-1740; I. Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 1785; K. Wojtyła, *Osoba: podmiot i wspólnota*, 1976; K. Wojtyła, *Człowiek jest osobą*, 1976. Teksty doktrynalne kościołów: Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 1965; Sobór Watykański II, *Deklaracja wolności religijnej Dignitatis humanae*, 1965; Jan Paweł II, *Mulieris dignitatem*, 1988; Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 1995; Kongregacja Nauki Wiary, *Donum vitae. Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania*, 1987; Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja Dignitas personae o pewnych kwestiach bioetycznych*, 2008; *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 2020 (p. 356-361, 1691, 1770-1715); Moskiewski Kościół Prawosławny, *The Russian Orthodox Church's Basic Teaching on Human Dignity, Freedom and Rights*, 2008; Wspólnota Kościołów Protestanckich w Europie, *Human Rights and Morality*, 2009.

⁴ J. Mariański, *Godność ludzka jako wartość społeczno-moralna: mit czy rzeczywistość? Studium interdyscyplinarne*, Toruń 2016, s. 12; J. Mariański, *Godność ludzka jako wartość i sposoby jej uzasadniania w opinii młodzieży*, ZNKUL 62/4 (2019) s. 5; F.J. Mazurek, *Godność człowieka jako wartość absolutna*, RNS 21/1 (1993) s. 268; M.A. Krapięc, *Godność*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 4, red. A. Maryniarczyk – E. Grenddecka – T. Zamojska – A. Szymaniak, Lublin 2003, s. 15-17.

⁵ *Handbook of Human Dignity in Europe*, red. P. Becchi – M. Klaus, Switzerland 2019; H. Baker, *The Image of Man. A Study of The Idea of Human Dignity in Classical Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance*, New York – Evanston – London 1961;

Zaskakuje jednak fakt, że w diachronicznych badaniach nad historią pojęcia godności ludzkiej często pomijany jest okres chrześcijańskiego antyku, czasami zaś wprost formułowana jest teza, że chrześcijański antyk oraz wieki średnie mają o godności „niewiele do powiedzenia”⁶. W badaniach uwzględniających chrześcijańską starożytność nie figuruje także postać bibliisty i mnicha, tłumacza i twórcy Wulgaty Hieronima ze Strydonu.

Tymczasem zaś potrzeba badań nad wczesnochrześcijańskim rozumieniem godności, w tym nad pismami Strydończyka, jest znacząca, gdyż to właśnie z chrześcijańskiego antyku pochodzi nazwa aksjologicznego statusu człowieka występująca w językach romańskich i języku angielskim, a wywodząca się od łacińskiego określenia *dignitas hominis*. Jak wykażę w tym artykule, to twórca Wulgaty nowatorsko zastosował kategorię „godności człowieka” (*dignitas hominis*), opracowując pod koniec IV wieku w swej betlejemskiej grocie komentarze do psalmów wzorowane na homiliach Orygenesza Aleksandryjskiego⁷. Fakt ten nie został jednak dotychczas odnotowany ani przez teoretyków ludzkiej godności, ani przez znawców

---

R.C. Dales, *A Medieval View of Human Dignity*, „Journal of the History of Ideas” 23 (1977) s. 557-571; *Dignity. A History*, red. R. Debes, New York 2017; *The Cambridge Handbook of Human Dignity*, red. M. Düwell – J. Braarvig – R. Brownsword – D. Mieth, Cambridge 2014; J. Guerrero van der Meijden, *Human Dignity in the Writings of the Church Fathers and the Doctors of the Church*, w: J. Guerrero van der Meijden, *Person and Dignity in Edith Stein's Writings: Investigated in Comparison to the Writings of the Doctors of the Church and the Magisterial Documents of the Catholic Church*, Boston – Berlin 2019, s. 265-308; M. Lebech, *On the Problem of Human Dignity. A Hermeneutic and Phenomenological Investigation*, Würzburg 2009; *Human Dignity in the Judaeo-Christian Tradition. Catholic, Orthodox, Anglican and Protestant Perspective*, red. J. Loughlin, London – New York – Oxford 2019; S. Müller, *Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition*, „Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society” 6 (2022) s. 22-55; M. Rosen, *Dignity. Its History and Meaning*, Cambridge, Massachusetts – London 2012; C.L. Rossetti, *Dignitas dilectionis munus. Dignità umana e fede cristiana*, „Lateranum” 82 (2016) s. 121-158; *Human Dignity. Establishing Worth and Seeking Solutions*, red. E. Sieh – J. McGregor, London 2017.

⁶ B. Kent, *In the Image of God. Human Dignity after the Fall*, w: *Dignity. A History*, red. R. Debes, New York 2017, s. 75.

⁷ Przy Grotce Narodzenia umiejscowionej pod ołtarzem Bazyliki Narodzenia Pańskiego w Betlejem znajduje się kompleks jaskiń, z których jedna jest od wieków identyfikowana jako grota Hieronima, tj. miejsce jego pochówku, a wcześniej – pracy. Na temat pracy Strydończyka w grocie w Betlejem, por. J.M. O'Connor, *Oxford Archeological Guide to the Holy Land*, Oxford 2008, s. 233. Po przeniesieniu się do Betlejem Hieronim ostatecznie zamieszkał w założonym przed siebie klasztorze, jednak przed ukończeniem jego budowy najprawdopodobniej korzystał ze wspomnianej groty.

Hieronima⁸. Stało się tak być może dlatego, że Hieronim słynie ze swego polemicznego i nierzadko obraźliwego względem adwersarzy stylu wypowiedzi⁹. Co więcej, komentarze do psalmów, w których pojawia się kategoria *dignitas hominis*, aż do 2012 roku stanowiły przedmiot naukowej debaty pod kątem autorstwa.

Komentarze te, przygotowane w latach w latach 389-410 w Betlejem¹⁰, były znane w łacińskiej wersji. Wprawdzie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w artykułach Vittorio Periego pojawiła się teza, że tekst jest Hieronimowym tłumaczeniem i redakcją Orygenesowego tekstu, który niemal w całości zaginął¹¹, jednak większość badaczy, redaktorów i tłumaczy prac Hieronima twierdziła, że jest on autorską pracą Strydończyka. Do przełomu XIX i XX wieku owe łacińskie homilie były dostępne w serii Patrologia Latina J.P. Migne'a jako dodatek do pism Hieronima¹². Odkrywca wielu pism Strydończyka i jego znawca Germain Morin, wydając te homilie w Oksfordzie w latach 1887 i 1903, uznał ich Hieronimowe autorstwo¹³. Pod koniec lat pięćdziesiątych belgijski wydawca Corpus Scriptorum Christianorum opracował tom krytyczny powielający znakomitą pracę Morina. Także on uznał autorstwo Hieronima¹⁴. Podobnie uczyniono we współczesnym włoskim wydaniu krytycznym serii Hieronymi Opera z 2018 roku¹⁵. Polskie wydanie z 2004

⁸ Porównaj powyżej wymienione badania nad historią ludzkiej godności (przypis 5) oraz: J.N.D. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, Warszawa 2003; S. Rebenich, *Jerome*, London – New York 2003; D. Brown, *Vir Trilinguis. A Study in the Biblical Exegesis of Saint Jerome*, Kampen 1992.

⁹ M. Józwiak, „*Non intelligis stultitiam tuam impudentiae copulatam*”. *Św. Hieronim contra Pelagiusz*, VoxP 68 (2017) s. 399-400.

¹⁰ A. Capone, *Introduzione*, w: Hieronymus Eusebius, *Tractatus 59 in psalmos (1-115)*, red. A. Capone, Hieronymi Opera 11/1, Roma 2018, s. 12-14.

¹¹ V. Peri, *Omellie origeniane sui Salmi. Contributo all'identificazione del testo latino*, Vatican 1980; V. Peri, „*Corruptores immo corruptores. Un saggio di critica testuale nella Roma del XII secolo*”, *Italia Medievale e Umanistica* 20 (1977) s. 19-125.

¹² Hieronymus, *Breviarium in Psalmos, Liber de expositione Psalmorum*, PL 26, 821-1278, 1277-1304.

¹³ Hieronymus, *Tractatus sive homiliae in psalmos*, in *Marci evangelium aliaque varia argumenta*, Oxford 1897, s. 1-316; Hieronymus, *Tractatus novissime reperti*, Oxford 1903, s. 1-94.

¹⁴ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, red. G. Morin, CCL 78, Turnhout 1958.

¹⁵ Hieronymus, *Tractatus 59 in psalmos (1-115). Homilia in psalmum 41 ad neophytos*, red. A. Capone, HO 9/1, Roma 2018, HO 9/1 oraz *Tractatus 59 in psalmos (119-149). Tractatus in psalmos series altera*, red. A. Capone, HO 9/2, Roma 2018, HO 9/2.

roku zaś przypisało tekst dwóm autorom: Orygenesowi i Hieronimowi¹⁶, ponieważ – jak argumentowali wydawcy jezuickiej serii Źródła Myśli Teologicznej – „rola Hieronima sprowadza się do przetłumaczenia i zredagowania wersji łacińskiej tych [Orygenes] homilii”¹⁷. Debata dotycząca autorstwa łacińskiego komentarza do psalmów przygotowanego przez Strydończyka pozostawała otwarta, ponieważ niemożliwe było porównanie tekstów greckiego i łacińskiego. Przez wieki znane było tylko łacińskie tłumaczenie kilku homilii Orygenesesa – do Ps 35, 36 i 37 (we współczesnych wydaniach są to Ps 36-38) – a jego greckie homilie do psalmów wzmiankowane w starożytnych źródłach zaginęły.

Zupełnie niespodziewanie w 2012 roku w trakcie gruntownej inwentaryzacji katalogów bibliotecznych Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium archiwistka Marina M. Pradel odkryła okazały XII-wieczny kodeks zwany *Codex Monacensis Graecus 314* zawierający greckie komentarze do psalmów. Specjalistka szybko sformułowała hipotezę, że mogą to być homilie Orygenesesa, a poprawność tej atrybucji potwierdził znawca Orygenesesa z Uniwersytetu w Bolonii Lorenzo Perrone. *Codex Monacensis Graecus 314* zawiera najobszerniejszy grecki tekst Orygenesesa, a zarazem jego ostatnią pracę – nie jest nią *Contra Celsum*, jak sądzono wcześniej – i zarazem najwcześniejszy zapis chrześcijańskiej serii kazań¹⁸. Rewelacyjna informacja o odnalezieniu zaginionych homilii do psalmów Orygenesesa obiegła świat starożytników i patrologów. W zaledwie trzy lata przygotowano wydanie krytyczne, już w 2018 roku zaś powstało pierwsze tłumaczenie (na język angielski)¹⁹.

Debaty nad oryginalnością bądź wtórnością Hieronimowego komentarza do psalmów zamknęło opisane odkrycie kodeksu z 2012 roku²⁰.

¹⁶ Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, tł. S. Kalinkowski, Kraków 2004.

¹⁷ A. Bandura, *Wstęp*, w: Orygenes, Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, tł. S. Kalinkowski, Kraków 2004, s. viii.

¹⁸ L. Perrone, *Einleitung*, w: Origen, *Die neuen Psalmenhomilien*, s. 17-25.

¹⁹ Origen, *Die neuen Psalmenhomilien: Eine kritische Edition des Codex Monacensis Graecus 314*, red. L. Perrone – M.M. Pradel – E. Prinzivalli – A. Cacciari, Berlin 2015; Origen, *Homilies on the Psalms: Codex Monacensis Graecus 314*, tł. J.W. Trigg, Washington 2020; L. Perrone, *Discovering Origen's Lost Homilies on the Psalms*, w: *Auctores Nostris*, red. T. Piscitelli, Naples 2012, s. 19-46.

²⁰ W polskiej debacie naukowej nie pojawiły się dotychczas informacje o odnalezieniu *Codex Monacensis Graecus 314*, dlatego warto sprostować dla czytelnika kilka kwestii. Polskie wydanie znakomitego tłumaczenia greckich komentarzy Orygenesesa do Ps 36-38 podaje na okładce nieaktualną już informację o zaginięciu pozostałych homilii. Por. Orygenes, *Komentarze do psalmów 36-38*, tł. A. Tronina, red. A. Paciorek, Często-

Wydarzenia te pozwoliły – w wyniku możliwego wreszcie zestawienia dwóch tekstów – na jednoznaczną atrybucję dzieła Hieronimowi oraz ustalenie dokładnych zapożyczeń Hieronima od Aleksandryjczyka, na którego refleksji betlejemski pustelnik ewidentnie się opierał, rozwijając jednak własne myśli. Hieronim posiłkował się tekstem Orygenesza o psalmach podobnie jak wcześniej np. Hilary z Poitiers, a w przypadku komentarza do sześciu dni stworzenia – np. Ambroży z Mediolanu pracą Bazylego z Cezarei Kapadockiej²¹. Praktyka dyskusji i powtarzania części też uznanego egzegety była w starożytności przyjęta. Co jednak ustalenia te oznaczają dla historii rozwoju kategorii godności ludzkiej w Europie?

W poniższym studium przebadana zostanie właśnie przełomowa – z punktu widzenia rozwoju europejskiej siatki pojęciowej opisującej godność człowieka – mowa Hieronima, w której pada po raz pierwszy w kulturze europejskiej łacińskie określenie *dignitas hominis*. Wykażę, dlaczego wypowiedź Hieronima nie może uchodzić za zastosowanie klasycznego, społecznego znaczenia *dignitas* określanego przez mnie mianem *dignitas Romana* oraz poddam analizie źródła, z których korzystał pustelnik. Najważniejszym z nich są uchodzące przez wieki za zaginione komentarze do psalmów Orygenesza z Aleksandrii. W następnej kolejności rozważę możliwy wpływ cyceroński na Hieronimowy tekst i konkludując, ocenię nowatorskość Hieronimowej kategorii *dignitas hominis*. Wykażę wreszcie, że wypowiedź Strydończyka, w której pada antropologiczno-aksjologiczna kategoria godności ludzkiej, przynależy do szerszej tradycji starożytnych wezwań do poznania samego siebie (γνώθι σεαυτόν), w szczególności zaś – ich aksjologicznej wersji przynaglaającej do poznania własnej wartości. Taki typ wezwań do poznania swej godności zapoczątkowali w IV wieku chrześcijańscy pisarze Bazyli z Cezarei Kapadockiej i Ambroży z Medio-

---

chowa 2022. Omawiając postać aleksandryjskiego filozofa, *Nowy Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa* z 2022 roku nie uwzględniła wiadomości o wydarzeniach z 2012 roku. Por. M. Starowieyski – W. Stawiszyński – T.A. Zakowski, *Orygenes*, NSWP II 755-774. Wydawnictwo WAM publikuje *Homilie o Księdze Psalmów*, podając autorstwo zarówno Hieronima, jak i Orygenesza, a także informuje, że „ogromna większość Orygenesowych komentarzy i homilii do Księgi Psalmów zaginęła”. Por. stronę wydawcy: <https://wydawnictwomam.pl/prod.homilie-o-ksiedze-psalmow.7917.htm?sku=63254> (dostęp: 15.06.2023). Wylizczam te wiadomości tylko po to, by nie wprowadzić czytelnika w błąd, powołując się dalej na owe tłumaczenia i opracowania.

²¹ O wpływie Orygenesza na Hilarego, por. Hieronymus, *De viris illustribus* C, CSEA 6/1, s. 364.

lanu, Hieronim zaś jest pierwszy, w którego apelu pojawia się kategoria „godności człowieka” (*dignitas hominis*)²².

2. Kategoria godności człowieka (*dignitas hominis*) u Hieronima ze Strydonu

Na początku komentarza do Ps 81 (w dzisiejszych wydaniach jest to Ps 82) Hieronim ze Strydonu – inaczej niż Orygenes w analogicznej homilii – rozwija wątek postawy Boga wobec człowieka. Czyni to, odnosząc się do pierwszego wersetu psalmu, który określa postawę Stwórcy wobec ludzi jako stojącą, odmienną od innych sytuacji biblijnych przytoczonych przez Hieronima: Boga przechadzającego się, śpiącego lub siedzącego. Każda z tych postaw ma swe znaczenie – sen Stwórcy oznacza poddanie człowieka próbie w trakcie modlitwy pozornie niewysłuchanej, siedzenie oznacza królewską postawę sądenia, chód zaś oznacza podążanie Boga za człowiekiem, który się od niego oddala w wyniku grzechu²³. Fakt, że On decyduje się stać pośród ludzi, stanowi natomiast świadectwo boskiego szacunku dla nich.

I właśnie ta obserwacja – niepojawiająca się w homilii Orygenesza do tego samego psalmu – stanowi powód Hieronimowego wykrzyknienia *Vide hominis dignitatem!* (‘zauważ godność człowieka!’). W słowach tych Hieronim podkreśla wyjątkowy zaszczyt, jaki człowiekowi wyświadcza Bóg, i nadaje owemu zaszczytowi nazwę – godność człowieka (*dignitas hominis*). Związek pomiędzy szacunkiem dla człowieka a jego godnością jest wart podkreślenia, gdyż nie jest to standardowy starożytny kontekst, w którym dyskutowano aksjologiczny status człowieka, do czego jeszcze powrócimy.

Kolejna istotna obserwacja na temat tekstu Hieronima dotyczy egalitaryzmu jego podejścia. Zostaje on wyrażony w dyskusji przebóstwienia rozważanego także przez Orygenesza w analogicznej homilii. Ów temat został wywołany określeniem „bogowie” pojawiającym się w Ps 81 w odniesieniu – zdaniem Orygenesza i Hieronima – do ludzi²⁴. Koncepcja prze-

²² Por. J. Guerrero van der Meijden, *Późnostarżytne apele o rozpoznanie godności ludzkiej. Bazyl z Cezarei Kapadockiej, Ambroży z Mediolanu, Leon Wielki, Mistrz z Weroni*, VoxP 83 (2022) s. 141-162.

²³ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 81, 1, HO 9/1, 230.

²⁴ Niektórzy badacze uznają to za dowód politeizmu judaizmu starożytnego. Por. T. Holland, *Dominion. The Making of the Western Mind*, London 2019, s. 44-47.

bóstwienia (θεοποίησις lub θέωσις) rozwijana przez greckich Ojców zakładała przemianę człowieka przy zachowaniu jego numerycznej tożsamości, czym tłumaczy się liczba mnoga stosowana przez ojców („bogowie”)²⁵. Chrześcijańskie podejście do przebóstwienia różni się znacząco od pogańskiej koncepcji apoteozy (ἀποθέωσις) znanej pogańskiej kulturze starożytnej – idei elitarnej, dotyczącej wybranych jednostek, czasem potomków bogów (Herakles, Helena Trojańska), a czasem politycznych władców (Filip II Macedoński, Juliusz Cezar)²⁶. Jeżeli jednak zgodnie z pogańskim podejściem przebóstwieniu mogli podlegać wybrani, to chrześcijanie stosowali określenia θεοποίησις i θέωσις dla nazwania sytuacji każdego człowieka, opisując jego możliwą przemianę wynikającą ze zbawienia.

Orygenesowska koncepcja przebóstwienia jest chrystocentryczna, gdyż Aleksandryczyk w swojej homilii do Ps 81 podkreślił nie tylko, że człowiek może stać się bogiem z Boga (ἀπὸ θεοῦ θεός), ale także chrystusem z Chrystusa (ἀπὸ Χριστοῦ χριστός ἐστίν)²⁷. Hieronim jednak zwięźlej i w bardziej ogólnych terminach podejmuje wątek przebóstwienia, aby objaśnić za jego pomocą zastosowanie przez psalmistę określenia „bogowie” w wersecie pierwszym. Człowiek, jak pisze Strydończyk, został stworzony jako istota mająca się przeistoczyć w boga, co stanowi cel jego istnienia: *Propterea feci hominem, ut de hominibus dii fiant*²⁸ („po to stworzyłem [Ja Bóg] człowieka, aby z ludzi stali się bogami”). Ponieważ psalm nazywa ludzi także „synami najwyższego”, pustelnik rozwija poprzednią uwagę o ludzkiej godności, dodając *Videte quanta sit dignitas: et dii vocamur, et filii*²⁹ (‘zauważcie, jak wielka jest godność [człowieka]: jesteśmy nazywani i bogami, i synami’). Wypowiedziawszy tym samym drugi już imperatyw poznawczy dotyczący poznania ludzkiej godności, Hieronim, co ważne, zauważa, że jego koncepcja dotyczy wszystkich ludzi, wszyscy bowiem (*omnes*) – zarówno władcy, jak i biedota (*et imperatores et pauperes*) – jednakowo się rodzą i podlegają śmierci³⁰. Wszyscy także dzielą tę samą naturę, którą betlejemski mnich opisuje, stosując Orygenejski trójpodział

²⁵ N. Russel, *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, Oxford 2004, s. 340-341.

²⁶ Russel zauważa, że spośród 50 użyczeń θεοποίησις przez Atanazego 20 jest zastosowanych w krytyce pogańskiej idei przebóstwienia. Por. Russel, *The Doctrine of Deification*, s. 167.

²⁷ Origen, *Homiliae in psalmos*, psalmus 81, 1, GCS 19, s. 509.

²⁸ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 81, 6, HO 9/1, s. 234.

²⁹ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 81, 6, HO 9/1, s. 234.

³⁰ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 81, 6, HO 9/1, s. 234.

człowieka na ciało, duszę i ducha (*corpus, anima, spiritus*)³¹. Strydończyk konkluduje wywód, podkreślając, że sytuacja każdego człowieka jest zatem jednakowa: *Aequalis enim conditio est*³².

Wyrażenie przez Hieronima antropologicznego egalitaryzmu w toku jego uwag o godności człowieka jest szczególnie ważne, gdyż stanowi ono warunek zastosowania pojęcia uniwersalnej ludzkiej godności jednoczącego wszystkich ludzi. Używanie określenia, które wykluczałoby jakiegos człowieka z zakresu stosowanego pojęcia – np. niewolników, kobiety, dzieci lub chorych – nie mogłoby zostać uznane za wystąpienie kategorii godności człowieka. Elitarne i społecznie uwarunkowane użycie *dignitas* jako rangi lub urzędu było w starożytności popularne, lecz nie stanowiło punktu odniesienia dla koncepcji godności człowieka, chyba że jako przedmiot polemik³³.

W kolejnej homilii, w której pojawia się idea ludzkiej godności, uwagom Hieronima towarzyszy powszechny wśród pisarzy żydowskich i wczesnochrześcijańskich wątek finalizmu antropocentrycznego. Podobnie jak Filon Aleksandryjski, Grzegorz z Nyssy czy Nemezjusz z Emezy w komentarzu do Ps 148 (we współczesnych wydaniach to Ps 149) Hieronim podkreśla, że świat został stworzony ze względu na człowieka. Uwaga ta odróżnia ludzi nie tylko od zwierząt, ale także od aniołów, ponieważ ani słońce, ani księżyc i gwiazdy wspomniane przez psalmistę nie istnieją z powodu bytów anielskich, te bowiem nie potrzebują do swej egzystencji materii. Dlatego Hieronim głosi *Grandem honorem habes, humana anima*³⁴ ('duszo ludzka, dostępujesz wielkiego honoru'). Równocześnie podejmuje typowy dla greckich Ojców wątek ludzkiej marności i zaznacza – *Grandis hominis honor, et grandis infelicitas*³⁵ ('wielki jest honor człowieka i wielkie nieszczęście'). Jest tak, ponieważ całe stworzenie wypełnia wolę Stwórcy, funkcjonując według zasad natury ustanowionych przez Boga

---

³¹ Por. J. Guerrero van der Meijden, *The Three Dimensions of the Human Being*, w: J. Guerrero van der Meijden, *Person and Dignity in Edith Stein's Writings: Investigated in Comparison to the Writings of the Doctors of the Church and the Magisterial Documents of the Catholic Church*, Boston – Berlin 2019, s. 83-92.

³² Hieronimus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 81, 6, HO 9/1, s. 234.

³³ Ambroży z Mediolanu polemizuje z rzymskim rozumieniem *dignitas* jako rangi społecznej, głosząc nową *dignitas Christiana*. Por. Ambrosius Mediolanensis, *Expositio psalmi CXIII* 22, 14, CSEL 62, s. 495.

³⁴ Hieronimus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 148, 3, HO 9/2, s. 182.

³⁵ Hieronimus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 148, 6, HO 9/2, s. 184.

i jedynie człowiek łamie dane mu przez Boga przykazania. Tym samym, choć wyróżniony, może być bardziej nieszczęśliwy niż inne stworzenia.

Jak zauważyliśmy, homilie Hieronima zawierają dwa imperatywy akcentujące pojęcie ludzkiej godności oraz ideę honoru ludzkiej duszy. Forma imperatywu, stanowiąca wykrzyknienie w trakcie homilii, niesie duży walor retoryczny przykuwający uwagę czytelników lub słuchaczy. Należy pokreślić, że Hieronim – nowatorsko stosujący określenie *dignitas* w sensie antropologicznym – pisał swój komentarz w czasach, gdy antropologia nie znała jednego systematycznie stosowanego określenia ludzkiego statusu aksjologicznego (w przeciwieństwie do czasów dzisiejszych). Współcześnie kategorią stosowaną dla nazwania wyróżnionego statusu ludzi jest właśnie „godność człowieka”, jednak do końca IV wieku autorzy uciekali się do rozmaitych łacińskich określeń.

W klasycznej łacinie *dignitas* miało przede wszystkim znaczenie zaszczytu, honoru lub godności w sensie urzędu i rangi społecznej³⁶. Tak rozumiane pojęcie dzieliło ludzi na tych, którzy owego zaszczytu dostępują, i tych, którzy są z niego wykluczeni. Owo klasyczne grecko-rzymskie rozumienie rangi społecznej widoczne jest w sformułowaniach typu *gradus dignitatis* (stopień godności) i *ordo dignitatis* (porządek urzędów), a także w tytule dokumentu *Notitia dignitatum* określanego przez historyków mianem „najbardziej rzymskiego z dokumentów”³⁷. Dokument ten opisuje fundamentalne dla rzymskiego społeczeństwa hierarchie administracyjne i wojskowe. Tak rozumiana *dignitas Romana* nie ma nic wspólnego z kategorią ludzkiej godności, dzieli bowiem ludzi zamiast ich jednoczyć i zakłada elitaryzm zamiast egalitaryzmu, a co więcej, jest z założenia zbywalna, człowieka bowiem można pozbawić jego stanowiska. W paradygmacie greckim dobrze to obrazuje ἀτιμία – kara utraty praw obywatelskich.

Określenia Hieronima nie stosują *dignitas* w znaczeniu rangi, lecz wyrażają ideę, którą inni autorzy określali mianem *excellencia*, *honor*, *honestas*, *praestantia*, *valetudo*, *gloria*, *nobilitas* nazywającymi pozytywny, wyróżniony status aksjologiczny człowieka. Przed Hieronimem np. Hilary z Poitiers pisał o ludzkich *nobilitas* i *honor*, komentując fakt wcielenia Boga w naturę ludzką, a Ambroży z Mediolanu opisywał człowieka jako chwałę Boga (*gloria Dei*) – być może inspirowany łacińskim tekstem *Adversus haereses* Ireneusza z Lyonu, a także pytał, jak wielki jest człowiek

³⁶ *Słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpany, Warszawa 2001, s. 555.

³⁷ *Notitia dignitatum*, red. R.I. Ireland, Monachium 2002; J. Matthews, *The Roman Empire of Ammianus*, London 1989, s. 467.

(*quantus est homo*)³⁸. Hieronim natomiast zastosował określenie *dignitas*, nadając mu antropologiczny i egalitarny sens. Uczynił to inspirowany wymienionymi greckimi ideami, które wyrażane były za pomocą pojęć ἀξία, τιμή, ἀξίωμα i εὐγένεια stosowanych w odniesieniu do człowieka. Dlatego homilia Hieronima jest przełomowa i – jak wykazemy – znalazła grono odbiorców oraz kontynuatorów.

3. Źródła Hieronimowej kategorii *dignitas hominis*: Cyceron, Orygenes, Bazyli, Ambroży

Aby ocenić nowatorskość Hieronimowej kategorii *dignitas hominis*, należy przeanalizować źródła, z których korzystał. Po pierwsze, ważnym punktem odniesienia był dla Hieronima Orygenes i jego homilie do psalmów. Porównanie tekstów owych autorów dowodzi jednak, że jedynie Hieronim wydobyl z pierwszego wersetu psalmu ideę szacunku, jaki ludziom okazuje Bóg, i utworzył kategorię ludzkiej godności. W tekście Orygenesesa idee te się nie pojawiają, a co więcej, posługuje się on społecznym sensem ἀξίωμα³⁹.

Po drugie, wiele opracowań wskazuje na Cyncerona jako twórcę kategorii ludzkiej godności⁴⁰. Jak wykazę, opinia ta jest niepoprawna z dwóch powodów. Zanim omówimy relewantne teksty starożytnego retora i prawnika, warto podkreślić, że Hieronim pozostawał przez całe życie pod prężnym wpływem Cyncerona, chociaż od pewnego momentu starał się porzucić lekturę klasyków i uwolnić od jej wpływów. Strydończyk doświadczył snu lub wizji, w której miał usłyszeć wyrok na swą duszę: *Cice-*

³⁸ Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate* II, 25, Sch 443, 316, CCL 62, 61. Por. Flp 2,8; Ambrosius Mediolanensis, *Hexaemeron* VI, cap. 8, 50, l. 14-24, CSEL 32/1, s. 241; Irenaeus Lugdunensis, *Adversus haereses* IV 20, 7 (*gloria enim Dei vivens homo*), Sch 100, s. 648. Por. 1Kor 11,7.

³⁹ Origenes, *Homiliae in psalmos*, psalmus 81, 3, GCS 19, s. 514.

⁴⁰ J. Loughlin, *Introduction w: Human Dignity in the Judaeo-Christian Tradition. Catholic, Orthodox, Anglican and Protestant Perspective*, red. J. Loughlin, London – New York – Oxford 2019, s. 4; J. Lössel, *The Pre-Christian Concept of Human Dignity in Greek and Roman Antiquity*, w: *Human Dignity in the Judaeo-Christian Tradition. Catholic, Orthodox, Anglican and Protestant Perspective*, red. J. Loughlin, London – New York – Oxford 2019, s. 37-56; Lebech, *On the Problem of Human Dignity*, s. 52. Krytyka idei, że Cynceron posłużył się pojęciem *dignitas* w sensie godności człowieka, m.in. w: M. Griffin, *Dignity in Roman and Stoic Thought w: Dignity. A History*, red. R. Debes, New York 2017, s. 47-66.

*ronianus es, non Christianus!*⁴¹. Choć świadomie odsunął się od klasyków literatury rzymskiej, jego język pozostał cyceroński, a wpływy stylu antycznego mistrza nasilają się, jak wykazują badania, w pracach z początku V wieku⁴². Niemniej Hieronim nie mógł zaczerpnąć od Cycerona kategorii *dignitas hominis*, a czytając go, mógł wręcz zostać od niej odwiedziony zarówno językowo, jak i koncepcyjnie.

Rozpocznijmy od podejścia Cycerona do natury ludzkiej. W *De re publica* rzymski prawnik i filozof powtórzył Arystotelejski pogląd o istnieniu naturalnego niewolnictwa z pożytkiem dla samych „słabych”, czyli niewolników⁴³. Stagiryta uważał, że niewolnicy z natury nie posiadają rozumu, a jedynie intuicję, że inni go posiadają. Nie wiemy, czy i tę myśl Arystotelesa Cyceron przejął, gdyż fragmenty *De re publica* o niewolnikach są częściowo zniszczone. Stosunkowo rzadko przytacza się ten fragment w kontekście podejścia starożytnego retora do rozumności i niektóre badania stwierdzają, że uwagi o powszechności rozumu z *De officiis* dotyczą u Cycerona wszystkich ludzi, podobnie jak później u Seneki czy Epikteta⁴⁴. Pogląd o powszechności jednej natury ludzkiej jest wyrażony wprost w *De legibus*⁴⁵. Uwzględnienie jednak kontekstu, w którym Cyceron mówi o ludzkiej rozumności w swej ostatniej pracy *De officiis*, nie uprawomocnia takiego podejścia. Cyceron jasno bowiem pisze w swoim ostatnim piśmie: *sunt enim quidam homines non re sed nomine*⁴⁶ (‘są bowiem ludzie tylko z imienia, a nie w rzeczywistości’) – i tylko w takim kontekście pojawia się u niego kategoria wyższości ludzkiej natury (*praestantia hominis*)⁴⁷. Owi ludzie tylko z imienia określani także jako *ex pecudum genere* (pochodzący z rodzaju bydłęcia), to ci, którzy nie kierują się rozumem, a namiętnościami⁴⁸. Pojęcie, które zatem

⁴¹ Hieronymus, *Epistula* 22 30, CSEL 54, s. 190; Kelly, *Hieronim*, s. 53.

⁴² H. Hagendahl, *Latin Fathers and the Classics. A Study on the Apologists, Jerome, and other Christian Writers*, Gothenburg 1958, s. 150-155, 284-292, 309-311.

⁴³ Cicero, *De re publica* II, 36-37; Aristoteles, *Politica* 1254b16-21.

⁴⁴ J. Lössel, *The Pre-Christian Concept of Human Dignity in Greek and Roman Antiquity*, w: *Human Dignity in the Judaeo-Christian Tradition. Catholic, Orthodox, Anglican and Protestant Perspective*, red. J. Loughlin, London – New York – Oxford 2019, s. 37-56; K. Harper, *Christianity and the Roots of Human Dignity*, w: *Christianity and Freedom*, red. T.S. Shah – A. D. Hertzke, Cambridge 2016, s. 128: „[...] Cicero evinces an important sort of moral egalitarianism – all are endowed with the faculty of reason [...]”.

⁴⁵ Cicero, *De legibus* I 30.

⁴⁶ Cicero, *De officiis* I 105, LCL 30, s. 106.

⁴⁷ Cicero, *De officiis* I 107, LCL 30, s. 108.

⁴⁸ Cicero, *De officiis* I 105, LCL 30, s. 106.

wprowadza Ciceron, jest elitarne i przypomina raczej cnotę niż uniwersalną kategorię ludzkiej godności.

Co więcej, słowo *dignitas* jest przez Cicerona zdefiniowane w *De officiis* jako cecha typowo męskiego piękna, której komplementarnym określeniem u kobiet jest wdzięk (*venustas*)⁴⁹. W jednym zaś fragmencie, gdzie Ciceron pisze o *excellencia et dignitas* natury, tłumaczenie „nasza natura” i interpretacja, że określenia te dotyczą ludzkiej natury, podążają za korektą wprowadzoną w XIV-wiecznych rękopisach i nieobecną u Cicerona⁵⁰. Można ten fragment uznać za opis natury w sensie stoickim – rozumianej jako zasada świata, której wartość i charakter Ciceron omówił w *De natura deorum*⁵¹. W *De officiis* nie ma zatem mowy o uniwersalnej „godności ludzkiej” ani pojęcia *dignitas hominis*. Pomimo że późniejsze wieki ochrzciły Cicerona i uchodzi on za wzór humanizmu, bliższe studium jego poglądów na niewolnictwo podważa takie idealizacje⁵². Językowo i teoretycznie Ciceron nie był bliski idei *dignitas hominis*.

Możemy wreszcie wskazać pozytywne źródła myśli Hieronima, a okazują się one niemal wyłącznie chrześcijańskie. W IV wieku Bazyli Wielki, a za nim Ambroży z Mediolanu przeformułowali starożytne wezwanie z frontonu delfickiej świątyni Apolla γνῶθι σεαυτόν (*nosce te ipsum*, ‘poznaj samego siebie’) w wersję aksjologiczną, wzywającą do poznania własnej godności⁵³. W tę właśnie tradycję wpisał się Hieronim swoim imperatywem *vide hominis dignitatem*. Jeśli rozważyć kategorię ludzkiej godności, betlejemski mnich był zatem *Christianus, non Ciceronianus*.

4. *Dignitas Christiana* u Hieronima

Hieronim stosował imperatywy zawierające pojęcie *dignitas* także w kontekstach wewnątrzreligijnych wspólnot, a więc nie w sensie uniwer-

⁴⁹ Cicero, *De officiis* I 130, LCL 30, s. 130-132.

⁵⁰ Harper, *Christianity and the Roots of Human Dignity*, s. 127-128: „It is not priggish to note that Cicero never quite says «the dignity of man» – as a textual note, the «our» (*nostra*) preceding nature is an editorial supplement; some modern commentaries supply «of man» after dignity, but that textual variant is attested only from fourteenth century manuscripts on”.

⁵¹ Cicero, *De natura deorum* III 11, 27-28, LCL 268, s. 310-312.

⁵² Por. J. Domański, *Z dawnych rozważań o marności i pogardzie świata oraz nędzy i godności człowieka*, Warszawa 1997, s. 75.

⁵³ Por. Guerrero van der Meijden, *Późnostrarżytnie wezwania*, s. 141-162.

salnej ludzkiej godności. Uwagi te czasami dotyczą wszystkich wyznawców Chrystusa, czasami zaś jedynie mnichów i dziewic lub wdów konsekrowanych.

Po pierwsze, pisząc o wszystkich chrześcijanach, Hieronim powtórzył myśl Bazylego Wielkiego, który głosił, że być sługą Boga to wielka godność⁵⁴. Strydończyk pisze: [...] *sic infinita dignitas est, se dicere esse servum Domini*⁵⁵. W bardzo podobnych słowach wypowiedział się także w homilii na Ps 115: *Grandis dignitatis est et meriti, esse servum domini, et non servum peccati*⁵⁶ ('być sługą Boga, a nie grzechu, jest wielką godnością i zasługą'). W homilii na psalm 133 zaś rozważał wątek godności sług Bożych, doprecyzowując go i dzieląc wiernych na takich, którzy na co dzień żyją blisko Pana, i tych, którzy są w większym od Niego oddaleniu i w swych relacjach z Nim polegają na sługach pozostających w bliższej z Nim zażyłości. O tych pierwszych pisze: *Illi magna dignitas est, qui faciem Domini videt, et ministrat ei*⁵⁷ ('temu przypada wielka godność, który ogląda oblicze Boga i Mu służy'). Takimi ludźmi są zdaniem Hieronima przede wszystkim mnich lub konsekrowana niewiasta. Podobną myśl Hieronim zawarł w komentarzu do Ewangelii według św. Jana, formułując kolejny imperatyw: *Considerate, monachi, dignitatem vestram*⁵⁸ ('rozważcie, mnisi, waszą godność!').

Wreszcie, wątek godności sług Bożych Hieronim podjął także w jednym z listów, parafrazując w nim rzymskie przysłowie *barba non facit philosophum* ('broda nie czyni filozofa') następująco: [...] *non facit ecclesiastica dignitas christianum*⁵⁹ ('godność kościelna nie czyni chrześcijanina'). Zasada ta, wyrażająca przykładowy chrześcijański dystans wobec urzędów, okazała się tak ważna, że trafiła do średniowiecznego prawa kanonicznego, a powoływali się na nią choćby Piotr Abelard czy John Wickliff⁶⁰. Jak wyjaśnia Hieronim w komentarzu do psalmów, „Bóg nie szuka honorów, lecz czynów” ([...] *non quaeritur dignitas apud Deum, sed opera*)⁶¹. Uwagi te podkreślają

⁵⁴ Basilius Caesariensis, *Homilia in psalmum XXXII I*, PG 29, 324.

⁵⁵ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 133, 1, HO 9/2, s. 72.

⁵⁶ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 115, 16, HO 9/1, s. 518.

⁵⁷ Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, psalmus 133, 1, HO 9/2, s. 72.

⁵⁸ Hieronymus, *Homilia in Ioannem Evangelistam II*, CCL 78, linea 24, 517.

⁵⁹ Hieronymus, *Epistula 14 9*, CSEL 54, s. 58.

⁶⁰ *Decretum magistri Gratiani II*, causa 2, q. 7, canon 29, textus; Petrus Abelardus, *Sic et non*, q. 106, s. 20 oraz q. 141, s. 5; John Wickliff, *Tractatus de civili dominio II*, cap. 9.

⁶¹ Hieronymus, *Tractatus in psalmos*, psalmus 140, 4; Hieronymus, psalmus 98, 6, HO 9/1, s. 388.

powtórzone pięć razy w Nowym Testamencie i obecne także w Starym Przymierzu twierdzenie, że „u Boga nie ma względu na osoby”⁶². List św. Jakuba nazywa traktowanie ludzi odmiennie przez wzgląd na ich pozycję społeczną grzechem ciężkim (Jk 2,9), sam Hieronim zaś – podobnie jak Orygenes – poświęcił tej zasadzie swą uwagę w homilii na psalm 81, formułującej ideę uniwersalnej ludzkiej godności.

Orygenes zainspirował jeszcze jedno relewantne dla ludzkiej godności określenie występujące u Hieronima: *animae dignitas*⁶³. Posłużyło ono Hieronimowi do przetłumaczenia analogicznego pojęcia u Orygenesa i nie zostało przez niego poddane żadnej refleksji. Dla badań nad Hieronimowym rozumieniem godności niebagatelne są wreszcie wnioski wypływające z lektury *Listu do Ktezyfona* oraz tekstu Hieronimowej Wulgaty.

W liście do Ktezyfona Hieronim krytykował stoicyzm. Jak zauważają badacze, „Św. Hieronim potrafił być przykry!”⁶⁴ i uwagi pod adresem stoików nie są wyjątkiem. Betlejemski mnich argumentuje, że stoicyzm, głosząc możliwość uwolnienia się od cielesnych namiętności za pomocą ludzkich wysiłków i osiągnięcia stanu spokoju, jest pelagianizmem. Doktryna stoicka rzeczywiście proponowała ideał opanowania osiąganego praktyką cnoty, rozumu i życia w zgodzie z prawem natury. Hieronim osadził doktrynę filozoficzną w kontekście nauki chrześcijańskiej i uznał ją za heretycką. Zawarta w jego liście tematyka aksjologiczna pomija jednak termin *dignitas hominis*, stosując następujący opis działań stoików: [...] *ostenditur haereticos non hominem in excelsa sustollere, sed Dei potentiae derogare*⁶⁵ (‘zostało pokazane, że heretycy nie wywyższają człowieka na wysokościach, ale negują moc Boga’). Pokazuje to, że terminologia godnościowa nie była za czasów Hieronima utrwalona. Dowodzi tego również lektura Wulgaty – w całym jej tekście *dignitas* występuje wyłącznie w sensie rangi społecznej lub kościelnej⁶⁶.

⁶² Ga 3,23; Rz 2,1; Jk 2,1; Jk 2,9; Jud 1,16.

⁶³ Hieronymus, *Epistula 124 ad Avitum* 14.

⁶⁴ J. Strzelczyk, *Pióro w wątych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, t. 1, Warszawa 2007, s. 199.

⁶⁵ Hieronymus, *Epistula 133 ad Ctesiphontem* 2.

⁶⁶ Por. *Biblia Sacra Vulgata*, red. R. Weber – R. Gryson, Stuttgart 2007. Np. Est 9,3; Prz 14,28; Prz 20,29; Koh 10,6; Syr 45,30; 1Mch 10,54; Syr. 44,4.

5. Wpływ Hieronimowej kategorii *dignitas hominis* na Augustyna z Hippony, Prospera z Akwitanii, Leona Wielkiego, Grzegorza Wielkiego

Wpływ homilii i terminologii Hieronima daje się odnaleźć już kilkanaście lat po ich napisaniu i wygłoszeniu. W pismach Augustyna z Hippony antropologiczne użycie *dignitas* występuje w *De Trinitate* oraz *De civitate Dei*⁶⁷. W komentarzach do psalmów Prospera z Akwitanii odnajdujemy wpływy Hieronimowe w pojęciu *magna dignitas hominis* ('wielka godność człowieka')⁶⁸. Wreszcie, papież Leon Wielki, którego Prosper był sekretarzem, wielokrotnie stosował kategorię godności człowieka, czasem rozwijając ją do formy *speciosissima dignitas hominis* ('najwspanialsza godność człowieka')⁶⁹. On także powtórzył w swoich mowach Hieronimową formę imperatywu aż pięciokrotnie i wprowadził termin godności człowieka do liturgii Bożego Narodzenia, rozślawiając ją pośród starożytnych, a także kolejnych pokoleń⁷⁰.

Stwierdzenie, że *dignitas* nie posiadało nośnego znaczenia antropologicznego aż do oświecenia⁷¹, a zatem także w chrześcijańskim antyku, jest zatem nie tylko sprzeczne z podstawową wiedzą słownikową, ale także deprecjonujące dokonania pisarzy wczesnochrześcijańskich. W obliczu analiz pism Hieronima, a także czerpiących od niego Augustyna z Hippony, Prospera z Akwitanii i Leona Wielkiego, twierdzenia te nie mogą się ostać. Antropologiczny sens uniwersalnej godności wypracowali owi ojcowie na przełomie wieków IV i V, inicjując przemiany terminologiczne i światopoglądowe, które odcisnęły się swym piętnem w całej Europie.

6. Konkluzja i wnioski

Choć poprzedzający Hieronima chrześcijańscy autorzy regularnie podejmowali problematykę aksjologii ludzkiej istoty, nierzadko akcentując

⁶⁷ Augustinus Hipponensis, *De Trinitate* XIV 4, 6, CCL 50A, s. 428; Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei* XI 15, CSEL 40/1, s. 535.

⁶⁸ Prosper Aquitanus, *Expositio psalmorum C-CL*, psalmus 143, CCL 68A, s. 148.

⁶⁹ Leo Magnus, *Tractatus 24 2*, CCL 138, s. 111.

⁷⁰ Por. Guerrero van der Meijden, *Późnostarżytny apele*, s. 412-415.

⁷¹ *Dignity. A History*, s. 1-4: „Until about 1830-1850, neither the English term ‘dignity,’ nor its Latin root *dignitas*, nor the French counterpart *dignité*, had any currency as meaning the ‘inherent or unearned worth of all persons’”.

wyróżniony charakter człowieka, a egalitaryzm występował już w starożytnym epikureizmie i stoicyzmie, język tych uwag cechuje brak występowania systematycznie stosowanej nazwy dla aksjologicznego statusu człowieka. Nie ma w nich także określenia ludzkiego statusu aksjologicznego eksploatującego antropologiczny sens łacińskiego słowa *dignitas* stanowiącego źródłosłów współczesnej kategorii ludzkiej godności w języku angielskim i językach romańskich (ang. *dignity*, hiszp. *dignidad*, wł. *dignità*, fr. *dignité*, port. *dignidade*). To właśnie Hieronim, pracując w zaciszu swej betlejemskiej groty, użył jako pierwszy łacińskiego *dignitas* w znaczeniu ściśle antropologicznym, tworząc tym samym uniwersalną kategorię ludzkiej godności (*dignitas hominis*). Inspirował się między innymi pismami Orygenesesa, dlatego można metaforycznie powiedzieć, że w ok. 400 lat po narodzinach Chrystusa nad betlejemską grota znów rozbłysła gwiazda ze wschodu, naznaczając moment narodzin nowej kategorii. Hieronim nadał owej kategorii powszechny zasięg obowiązywania zgodny z chrześcijańskim egalitaryzmem. Po nim zaś kolejni łacini autorzy utrwaliли ukutą w Betlejem kategorię w piśmiennictwie chrześcijańskim, a następnie – europejskim. Dostrzeżenie roli pism twórcy Wulgaty, swoistego *spiritus movens* europejskiej terminologii godnościowej, wydaje się zatem nieodzowne. Obecny stan badań pozwala ustalić, że to Hieronim ze Strydonu jako pierwszy w kulturze europejskiej zastosował określenie *dignitas hominis*.

Bibliography

Sources

- Ambrosius Mediolanensis, *Hexaameron*, red. K. Schenkl, Vindobona 1897, CSEL 32/1, s. 3-261.
- Aristoteles, *Politica*, Cambridge 1932, LCL 264.
- Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, red. W.J. Mountain, Turnhout 1968, CCL 50-50A.
- Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei*, red. E. Hoffmann, CSEL 40/1-40/2 CSEL 40/1, Vindobona 1899-1990.
- Biblia Sacra Vulgata*, red. R. Weber – R. Gryson, Stuttgart 2007.
- Cicero, *De legibus*, red. C.W. Keyes, LCL 213, Cambridge 1928, s. 289-520.
- Cicero, *De natura deorum*, red. Harris Rackham, LCL 268, Cambridge 1933, s. 1-388.
- Cicero, *De officiis*, red. W. Miller, LCL 30, Cambridge 1913.
- Cicero, *De re publica*, red. C.W. Keyes, LCL 213, Cambridge 1928, s. 12-288.
- Decretum magistri Gratiani*, pars 2, red. E. Friedberg, b.m.w. 1879 (Corpus iuris canonici, pars prior).

- Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, red. M. Ariaen, CCL 143-143A-143B, Turnhout 1979-1985.
- Hieronymus, *De viris illustribus*, red. M.E. Bottecchia Dehò, Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis 6/1, Aquileia 2009.
- Hieronymus, *Epistulae I-LXX*, red. I. Hilberg, CSEL 54, Vindobonae – Lipsiae 1910.
- Hieronymus, *Tractatus 59 in psalmos (1-115)*, red. A. Capone, Hieronymi Opera 11/14, Roma 2018.
- Hieronymus, *Breviarium in Psalmos, Liber de expositione Psalmorum*, PL 26, 821-1278, 1277-1304.
- Hieronymus, *Tractatus 59 in psalmos (1-115). Homilia in psalmum 41 ad neophytos*, red. A. Capone, HO 9/1, Roma 2018.
- Hieronymus, *Tractatus 59 in psalmos (119-149). Tractatus in psalmos series altera*, red. A. Capone, HO 9/2, Roma 2018.
- Hieronymus, *Tractatus LIX in psalmos*, red. G. Morin, CCL 78, Turnhout 1958.
- Hieronymus, *Tractatus sive homiliae in psalmos, in Marci evangelium aliaque varia argumenta*, red. G. Morin, Oxford 1897, s. 1-316.
- Hieronymus, *Tractatus novissime reperti*, red. G. Morin, Oxford 1903, s. 1-94.
- Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate*, red. J. Doignon *et al.*, SCH 443, Paris 1999.
- Irenaeus Lugdunensis, *Adversus haereses*, red. A. Rousseau, SCH 100, Paris 1965.
- John Wickliff, *Tractatus de civili dominio (Summa theologiae, III-V)*, red. R. L. Poole (v. 1), J. Loserth (vol. 2-4), London 1885-1904.
- Leo Magnus, *Tractatus*, red. A. Chavasse, CCL 138, Turnhout 1973.
- Notitia dignitatum*, red. R. I. Irelan, Monachium 2002.
- Origen, *Die neuen Psalmenhomilien: Eine kritische Edition des Codex Monacensis Graecus 314*, red. L. Perrone – M.M. Pradel – E. Prinzivalli – A. Cacciari, Berlin 2015.
- Origen, *Homilies on the Psalms: Codex Monacensis Graecus 314*, tł. J.W. Trigg, Washington 2020.
- Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, tł. S. Kalinkowski, Kraków 2004.
- Orygenes, *Komentarze do psalmów 36-38*, tł. A. Tronina, Częstochowa 2022.
- Petrus Abelardus, *Sic et non*, red. B. Boyer – R. McKeon, Chicago 1977.
- Prosper Aquitanus, *Expositio psalmorum C-CL*, red. P. Callens, CCL 68A, Turnhout 1972, s. 3-211.

Studies

- Baker H., *The Image of Man. A Study of The Idea of Human Dignity in Classical Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance*, New York – Evanston – London 1961.
- Brown D., *Vir Trilinguis. A Study in the Biblical Exegesis of Saint Jerome*, Kampen 1992.
- Capone A., *Introduzione*, w: Hieronymus, *Tractatus 59 in psalmos (1-115)*, HO 9/1, Roma 2018.

- Dales R.C., *A Medieval View of Human Dignity*, „Journal of the History of Ideas” 23 (1977) s. 557-571.
- Dales R.C., *Dignity. A History*, red. R. Debes, New York 2017.
- Domański J., *Z dawnych rozważań o marności i pogardzie świata oraz nędzy i godności człowieka*, Warszawa 1997.
- Guerrero van der Meijden J., *Human Dignity in the Writings of the Church Fathers and the Doctors of the Church*, w: J Guerrero van der Meijden, *Person and Dignity in Edith Stein's Writings: Investigated in Comparison to the Writings of the Doctors of the Church and the Magisterial Documents of the Catholic Church*, Boston – Berlin 2019, s. 265-308.
- Guerrero van der Meijden J., *Późnostarozżytne apele o rozpoznanie godności ludzkiej. Bazyli z Cezarei Kapadockiej, Ambroży z Mediolanu, Leon Wielki, Mistrz z Werony*, „Vox Patrum” 83 (2022) s. 141-162.
- Hagendahl H., *Latin Fathers and the Classics. A Study on the Apologists, Jerome, and other Christian Writers*, Gothenburg 1958.
- Harper K., *Christianity and the Roots of Human Dignity*, w: *Christianity and Freedom*, red. T. S. Shah – A.D. Hertzke, Cambridge 2016, s. 123-148.
- Handbook of Human Dignity in Europe*, red. P. Becchi – M. Klaus, Switzerland 2019.
- Holland T., *Dominion. The Making of the Western Mind*, London 2019.
- Human Dignity in the Judaeo-Christian Tradition. Catholic, Orthodox, Anglican and Protestant Perspective*, red. J. Loughlin, London – New York – Oxford 2019.
- Human Dignity. Establishing Worth and Seeking Solutions*, red. E. Sieh – J. McGregor, London 2017.
- Jóźwiak M., „*Non intelligis stultitiam tuam impudentiae copulatam*”. Św. Hieronim *contra Pelagiusz*, „Vox Patrum” 68 (2017) s. 399-407.
- Kelly J.N.D., *Hieronim. Życie, pisma, spory*, Warszawa 2003.
- Krąpiec M.A., *Godność w: Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 4, red. A. Maryniarczyk – E. Grendeka – T. Zamojska – A. Szymaniak, Lublin 2003, s. 15-17.
- Lebech M., *On the Problem of Human Dignity. A Hermeneutic and Phenomenological Investigation*, Würzburg 2009.
- Mariański J., *Godność ludzka jako wartość społeczno-moralna: mit czy rzeczywistość? Studium interdyscyplinarne*, Toruń 2016.
- Mariański J., *Godność ludzka jako wartość i sposoby jej uzasadniania w opinii młodzieży*, „Zeszyty Naukowe KUL” 62/4 (2019) s. 5-29.
- Mazurek F.J., *Godność człowieka jako wartość absolutna*, „Roczniki Nauk Społecznych” 21/1 (1993) s. 261-271.
- Matthews J., *The Roman Empire of Ammianus*, London 1989.
- Müller S., *Concepts and Dimensions of Human Dignity in the Christian Tradition*, „Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society” 6 (2022) s. 22-55.
- O'Connor J.M., *Oxford Archeological Guide to the Holy Land*, Oxford 2008.

- Peri V., *Omellie origeniane sui Salmi. Contributo all'identificazione del testo latino*, Vatican 1980.
- Peri V., 'Correptores immo corruptores.' *Un saggio di critica testuale nella Roma del XII secolo*, „Italia Medievale e Umanistica” 20 (1977) s. 19-125.
- Perrone L., *Discovering Origen's Lost Homilies on the Psalms*, w: *Auctores Nostris*, red. T. Piscitelli, Naples 2012, s. 19-46.
- Rossetti C.L., *Dignitas dilectionis munus. Dignità umana e fede cristiana*, „Lateranum” 82 (2016) s. 121-158.
- Quasten J., *Patrology*, t. 3: *The Golden Age of Greek Patristic Literature. From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Notre Dame 1990.
- Rebenich St., *Jerome*, London – New York 2003.
- Rosen M., *Dignity. Its History and Meaning*, Cambridge – London 2012.
- Russel N., *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, Oxford 2004.
- Słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpanty, Warszawa 2001.
- Starowieyski M. – Stawiszyński W. – Zakowski T.A., *Orygenes*, w: *Nowy Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa*, red. M. Starowieyski – J. M. Szymusiak – W. Stawiszyński, Poznań 2022, s. 755-774.
- Strzelczyk J., *Pióro w wątych dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, t. 1, Warszawa 2007.
- The Cambridge Handbook of Human Dignity*, red. M. Düwell – J. Braarvig – R. Brownsword – D. Mieth, Cambridge 2014.